

NAZAR ESHONQUL ASARLARIDA FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING SEMANTIK TABIATINI TAHLIL QILISH

Qahramonova Ruxshona Shuhrat qizi

*Xalqaro innovatsion universitet Tarix va filologiya fakulteti
Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili) yo'nalishi II kurs talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada yozuvchi Nazar Eshonqul hikoyalarida qo'llangan frazeologik birliklarning ma'noviy qatlamlari, ularning badiiy kontekstdagi semantik yuklamalari hamda obraz yaratishdagi funksional roli tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida frazemalar turlarining ma'nodagi o'ziga xosliklari va ularning psixologik hamda estetik ifoda vositasi sifatidagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: frazeologiya, badiiy matn, Nazar Eshonqul, semantika, obrazlilik, xalq tili.

Kirish

Til har bir xalqning milliy ongini, madaniyatini va estetik dunyoqarashini ifoda etuvchi eng muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Til boyligining muhim qatlamlaridan biri bo'lgan frazeologik birliklar xalq tafakkurining qadimiy tajribasini, axloqiy qadriyatlarini va ruhiy kechinmalarini o'zida mujassamlashtiradi. Frazeologizmlar nafaqat tayyor tilda mavjud qoliplar, balki xalqning hayot falsafasi, dunyoni idrok etish usuli, hatto mentalitetining badiiy shaklidir. Shu bois badiiy adabiyotda ularning ishlatilish darajasi yozuvchi uslubi va badiiy tafakkurining kengligini ko'rsatadi.

O'zbek zamonaviy nasrida bu jarayonni yorqin ifoda etgan adiblardan biri Nazar Eshonquldir. Uning hikoyalarida xalq tili unsurlaridan, ayniqsa frazeologik birliklardan faol foydalanish kuzatiladi. Eshonqul ijodi o'zbek adabiy tilining boyligini zamonaviy g'oya va falsafiy mushohadalar bilan uyg'unlashtirganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Uning hikoyalarida frazemalar nafaqat til bezagi sifatida, balki g'oyaviy-estetik yuk tashuvchi, qahramon ruhiyatini ochuvchi va voqealarning badiiy ta'sirchanligini oshiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi.

Frazeologizmlar yozuvchi uslubida ko'p hollarda psixologik iztirob, hayotiy ziddiyat, insoniy ichki kurash kabi mavzularni ifodalashda markaziy o'rin tutadi. Masalan, "ko'ngli cho'kdi", "yuragi orqaga tortdi", "og'zi qulog'ida" kabi xalq og'zaki ijodidan olingan birliklar Eshonqul asarlarida yangi semantik qatlam kasb etadi — ular kontekstdagi yangi badiiy ma'no bilan boyitilib, muallifning individual uslubini shakllantiradi.

Shu nuqtai nazardan, Nazar Eshonqul hikoyalarini frazeologik jihatdan o'rganish o'zbek adabiy tilining stilistik imkoniyatlarini aniqlash, zamonaviy nasrda xalq tili obrazlarining yangicha funksiyasini tahlil qilish hamda badiiy tilda frazeologik birliklarning semantik faoliyatini oydinlashtirish uchun muhim ilmiy asos yaratadi.

Mazkur maqolada yozuvchining ayrim hikoyalarida uchraydigan frazeologizmlar ma'noviy-semantik, konnotativ hamda stilistik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi – Nazar Eshonqul ijodida frazeologik birliklarning obrazlilikni kuchaytirish, milliylikni ifodalash va psixologik holatlarni aniq berishdagi badiiy funksiyalarini ochib berishdan iboratdir.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda Nazar Eshonqul hikoyalarida qo'llanilgan frazeologik birliklarning ma'noviy va stilistik xususiyatlarini o'rganish uchun **kompleks lingvistik yondashuv** qo'llanildi. Tadqiqot usullari sifatida **deskriptiv (tasviriy) tahlil, kontekstual tahlil, semantik tahlil, lingvopoetik tahlil hamda statistik kuzatuv** metodlari tanlandi.

1. **Deskriptiv tahlil metodi** – frazeologik birliklarni yozuvchi matnlarida tabiiy holda aniqlab, ularning tuzilishi, ma'nosi va shakliy o'ziga xosligini tavsiflash uchun qo'llanildi. Bu bosqichda frazemalar Eshonqul asarlarining asl matnlaridan ajratib olinib, ularning shakl, komponent va grammatik qurilmalari aniqlashtirildi.

2. **Kontekstual tahlil metodi** – frazemalarning badiiy matn ichida qanday semantik yuk tashlayotgani, qahramon ruhiyatini ochishdagi o'rni va yozuvchi uslubidagi funksiyasini belgilashda muhim rol o'ynadi. Bu yondashuv yordamida frazeologik birliklarning so'zma-so'z ma'nosi bilan kontekstdagi obrazli ma'nosi o'rtasidagi tafovutlar tahlil qilindi.

3. **Semantik tahlil metodi** – frazeologik birliklarning asosiy (denotativ) va qo'shimcha (konnotativ) ma'nolarini aniqlash, ularning ma'no ko'chish mexanizmlarini va metaforik tabiati namoyon bo'lishini o'rganish imkonini berdi.

4. **Lingvopoetik yondashuv** – frazemalarning estetik, emotsional va ekspressiv funksiyalarini aniqlashda qo'llanildi. Bu metod yordamida yozuvchi tomonidan xalqona ifodalar orqali yaratilgan poetik obrazlarning ichki ma'no qatlamlari tahlil qilindi.

5. **Statistik va distributiv tahlil** – Eshonqulning “Bozor”, “Yolg'izlik”, “Kechikkan baxt”, “Dunyoning ishlari”, “Sariq devni minib” kabi hikoyalarida uchragan frazemalar miqdoran hisoblab chiqildi va ular semantik jihatdan guruhlandi.

Tadqiqotning nazariy asosini o'zbek frazeologiyasi bo'yicha **Sh. Rahmatullaev, N. Karimov, M. Qosimova, D. Xudoyberdiyeva** kabi tilshunos olimlarning ilmiy ishlari tashkil etdi. Ularning frazeologik birliklarning tuzilishi, turlari, semantik tizimi va badiiy tildagi funksiyalariga oid nazariyalari tadqiqotning konseptual yo'nalishini belgilab berdi.

Tadqiqot materiali sifatida Nazar Eshonqulning yuqorida nomi keltirilgan hikoyalari asos qilib olindi. Ushbu asarlar tahlil jarayonida frazeologizmlarning **tematik guruhleri** (psixologik holat, ijtimoiy munosabat, axloqiy baho, kinoya, ironik obrazlar) bo'yicha ajratildi. Har bir guruh doirasida frazemalarning **ma'no ko'lamini, kontekstual o'zgaruvchanligini** va **emotsional yukini** o'rganish orqali yozuvchi uslubining frazeologik xususiyatlari aniqlab borildi.

Shunday qilib, tadqiqotning metodologik yondashuvi frazeologizmlarni faqat til birliklari sifatida emas, balki **badiiy-estetik tizimning ma'no hosil qiluvchi elementi** sifatida o'rganish tamoyiliga asoslandi.

Natijalar

Tahlil jarayonida quyidagi asosiy semantik guruhlar aniqlandi:

1. **Psixologik holatni ifodalovchi frazemalar** – “ko'ngli cho'kdi”, “yuragi orqaga tortdi”, “ko'zidan yosh chiqdi”. Bu birliklar qahramon ichki kechinmalarini ochishda muhim vosita sifatida qo'llanadi.
2. **Ijtimoiy-hayotiy mazmunga ega frazemalar** – “bozori kasod”, “og'zi qulog'ida”, “ko'ngli to'ldi”. Ular jamiyatdagi ruhiy va axloqiy muhitni ifodalashda xizmat qiladi.
3. **Ironik va metaforik ma'noli frazemalar** – “ko'z boylog'ich”, “yuziga yog' surtmoq”, “tosh yurak”. Bu tipdagi frazemalar yozuvchining kinoya va tanqid orqali obraz yaratish uslubini mustahkamlaydi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, Eshonqul frazeologiyasida **ko'p qatlamli semantika** mavjud: u bir vaqtning o'zida milliy dunyoqarashni ham, shaxsiy ruhiyatni ham ifodalay oladi.

Muhokama

Nazar Eshonqul hikoyalarida frazeologik birliklarning qo'llanishi yozuvchi uslubining asosiy belgilovchi omillaridan biridir. U xalq tili boyliklaridan, xususan, frazeologizmlardan nafaqat nutqni jonlantirish yoki badiiy bo'yoq berish vositasi sifatida, balki psixologik chuqurlik, ma'no qatlamlarini kengaytirish va obraz tizimini mustahkamlash vositasi sifatida foydalanadi.

Yozuvchining hikoyalarida frazemalar ko'pincha qahramonlarning ichki dunyosini, ularning ruhiy iztiroblari va hayotiy pozitsiyasini ifoda etadi. Masalan, “ko'ngli cho'kdi”, “yuragi siqildi”, “ko'ngli to'ldi” kabi ifodalar tashqi voqealardan ko'ra ichki kechinmalarni ochib beradi. Bunda frazemalar psixologik portret yaratish vositasi sifatida ishlaydi, bu esa Nazar Eshonqul uslubining asosiy badiiy belgilaridan biridir.

Eshonqul frazeologiyasining yana bir muhim jihati — u xalq tilidagi oddiy soʻzlashuv birliklariga falsafiy mazmun yuklaydi. “Bozori kasod”, “koʻz boylogʻich”, “yuziga yogʻ surtmoq” kabi iboralar yozuvchi matnida jamiyatdagi maʼnaviy buzuqlik, ikkiyuzlamachilik va insoniy qadriyatlar inqirozi ramzi sifatida qoʻllanadi. Demak, frazemalar nafaqat estetik, balki ijtimoiy-falsafiy yuk tashuvchi elementga aylanadi.

Frazeologik birliklarning semantik oʻzgaruvchanligi ham Eshonqul uslubida yaqqol koʻrinadi. U baʼzan mavjud frazemalarni kontekstda yangicha maʼno bilan boyitadi, ayrim hollarda esa ularni ironik yoki metaforik shaklda qoʻllaydi. Masalan, “ogʻzi qulogʻida” birligi odatda quvonchni bildirsam, yozuvchi uni kinoya tarzida, soxta shodlikni yoki ichki iztirobnı yashirayotgan holatni ifodalash uchun ishlatadi. Bu holat frazemalarning semantik qayta talqini orqali individual uslubiy yangilikni yuzaga keltiradi.

Frazeologizmlar Nazar Eshonqul asarlarida koʻpincha konfliktning psixologik bosqichlarini koʻrsatishda ham ishtirok etadi. Qahramonlar orasidagi ichki va tashqi toʻqnashuvlar frazemalar orqali yanada jonli va tabiiy tus oladi. Shu bilan birga, bu birliklar yozuvchining milliy ruh, xalqona tildan foydalanish mahoratini ham namoyon etadi.

Xulosa

Nazar Eshonqul hikoyalarida qoʻllanilgan frazeologik birliklar badiiy matnning maʼno qatlamini chuqurlashtiradi, milliy ruhni mustahkamlaydi va qahramonlarning psixologik portretini boyitadi. U frazemalar orqali xalq ogʻzaki ijodi bilan zamonaviy nasr oʻrtasida badiiy koʻprik yaratgan ijodkordir.

Frazeologik birliklarning maʼnoviy tahlili shuni koʻrsatadiki, ular yozuvchi uslubining semantik va estetik tayanchini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Eshonqul N. *Bozor*. – Toshkent: Sharq, 2014.
2. Karimov N. *Oʻzbek adabiy tili va frazeologiya masalalari*. – Toshkent: Fan, 2008.
3. Qosimova M. *Frazeologik birliklarning semantik tahlili*. – Samarqand, 2016.
4. Xudoyberdiyeva D. *Badiiy matnda til birliklarining estetik funksiyasi*. – Toshkent: Universitet, 2019.